

**Rec. „LUX IN ORIENTE – LUX EX ORIENTE”.
POLSKA I STOLICA APOSTOLSKA – 1050 LAT HISTORII.
POLAND AND THE HOLY SEE – 1050 YARS OF HISTORY**

Muzeum Narodowe w Gdańsku/ National Museum
in Gdańsk 2016, ss. 64 (tekst) + katalog wystawy (303)

Przypadająca w roku 2016 symboliczna data chrystianizacji Polski została upamiętniona licznymi publikacjami¹ oraz imprezami naukowymi na terenie wielu miast na terenie całego kraju w jego historycznych granicach, a więc również w siedzibach dwóch dawnych metropolii – Lwowie i w Wilnie². Symboliczna, ponieważ o początkach tego procesu zachowało się mało źródeł, co dało okazję do wysuwania wielu hipotez, w tym również zgoła fantastycznych. Nie wiemy, gdzie nastąpił chrzest ówczesnego władcy, Mieszka I (za granicą jego państwa, czy może w jednej z jego siedzib, na wyspie jeziora Lednica, w pobliżu głównego grodu, Gniezna, w którym syn i następca neofity, Bolesław Chrobry założył w 1000 r. metropolię. Nie kwestionowany jest rok, odnotowany przez roczniki, jak również data zawarcia małżeństwa jeszcze trwającego przy pogaństwie księcia z córką czeskiego Przemysłimy, chrześcijanką Dobrawą (*Dubravka Miseconim venit* – 965; *Mesco dux baptizatur* – 966). Dotychczasowe dyskusje wśród historyków podsumował – choć ich nie zakończył, dając impuls do dalszych dociekań, Henryk Łowmiański (†1984) w ostatnim tomie liczącego 7 obszernych woluminów dzieła *Początki Polski* oraz w stanowiącej jego uzupełnie-

¹ Na przykład w podpoznańskiej Opalenicy historyczna rocznica stała się okazją do odnowienia po raz trzeci ufundowanego w dziesiątą rocznicę odzyskania niepodległości pomnika Chrystusa i upamiętnienia tego wydarzenia 56-stronicową źródłową publikacją. Zob. Z. D u d a, *Pomnik Najświętszego Serca Pana Jezusa w Opalenicy*. Opalenica 2017.

² Zob. *Tyś z nami związał się przez chrzest. 1050 rocznica chrztu Polski*. Praca zbiorowa, red. S. N a b y w a n i e c, A. P ę z i o ł, Rzeszów 2017.

nie syntezie *Religia Słowian i jej upadek (w. VI-XII)*. Ogólnokrajowe obchody w 1050 rocznicę zrekompensowały w jakimś stopniu sytuację z 1966 r., kiedy ówczesne władze państwowe utrudniły w znacznym stopniu uczczenie przez Kościół rocznicy milenijnej, w tym zapowiedziany przyjazd do Polski papieża Pawła VI.

Wraz z chrztem władcy i jego otoczenia rozpoczął się trwający kilka stuleci proces wypierania i zaniku starych wierzeń pogańskich przez religię chrześcijańską w obrządku zachodnim a zarazem nastąpiło wejście państwa Polan w krąg cywilizacji europejskiej. Wśród publikacji upamiętniających rok 966 wyróżnia się piękny album zatytułowany stosunkom między Polską i Stolicą Apostolską w ciągu minionego ponad tysiąclecia. Zawiera on dokumentację wystawy w Muzeum Narodowym w Gdańsku, udostępnionej zwiedzającym w ciągu trzech miesięcy roku jubileuszowego (od 24 lipca do 20 października 2016 r.) W jej komitecie honorowym obok przedstawicieli centralnych i lokalnych władz państwowych widnieją m. in. nazwiska pięciu kardynałów związanych swymi urzędami ze Stolicą Apostolską oraz archiwisty i bibliotekarza, mistrza Papieskich Celebracji Liturgicznych i prefekta Biblioteki Apostolskiej. Redakcją naukową kierował spiritus movens całego przedsięwzięcia, dyrektor Biblioteki Papieskiego Uniwersytetu Urbanianum i Papieskiej Biblioteki Misyjnej w Watykanie ks. Marek Rostkowski (OMI), od dwóch dekad jedna ze znanych postaci w „polskim Rzymie”³; autorami not katalogowych byli Renata Bartnik (Muzeum Lubelskie) oraz Bogdan Kościński, Henryk Paner i Ewa Tra-wicka (Muzeum Archeologiczne w Gdańsku. Prezentowane obiekty pochodziły z kilkudziesięciu kolekcji publicznych i prywatnych, m.in. z archiwów, bibliotek i muzeów w Watykanie, Krakowie, Warszawie, Wrocławiu, Poznaniu, Gdańsku, Lublinie, Gnieźnie, Kórniku, Kielcach i na Jasnej Górze w Częstochowie.

Otwarcie wystawy wiązało się z przyjazdem do Polski papieża na Światowe Dni Młodzieży w Krakowie. W słowie wstępnym dyrektor Muzeum Narodowego w Gdańsku Wojciech Bonisławski napisał m. in.: Opowieść o tym właśnie czasie historycznym, kiedy Polska i Watykan prowadziły ze sobą dialog, możemy prześledzić na wystawie prezen-

³ Jest on redaktorem fundamentalnego wydawnictwa „Bibliographia Missionaria” ukazującego się przy Pontificia Bibliotheca Missionaria w Watykanie. Zob. W. M. Z a r ę b c z a n a, *Polacy w Watykanie. Instytucje i urzędy oraz Polacy w nich pracujący. Historia i współczesność*, Pelplin 2004, s. 514 n.

tującej niezwykle muzealia pochodzące z sześciu instytucji Stolicy Apostolskiej oraz muzeów narodowych i muzeów archidiecezjalnych naszego kraju.”

Ks. Marek A. Rostkowski w instruktywnym wprowadzeniu przypomniał założenia wystawy pod hasłem *Lux ex Oriente* czyli *Światło ze Wschodu*, która ukazywała polskie dokonania ewangelizacyjne w ciągu ponad dziewięciu wieków w różnych stronach świata a także: „Wkład polskich mężów stanu, polityków i duchownych w rozwój nowożytnej Europy w jej trudnych momentach dziejowych (...) Naszym zamierzeniem było, aby kontakty Polski ze Stolicą Apostolską ukazać poprzez określone postacie, które żyły w konkretnej rzeczywistości historycznej i wycisnęły znamię na historii owych kontaktów. Prezentacja dokumentów, obiektów muzealnych i archiwalnych bez powiązania ich z konkretnymi osobami może co prawda przypomnieć jakieś wydarzenie historyczne ale brak pierwiastka personalnego umieszcza taki przedmiot jedynie w katalogu «suchych» faktów historycznych...”

Mimo tego zastrzeżenia o dominowaniu w programie ekspozycji ujęcia personalistycznego wypadnie zauważyć, że spojrzenie na jej temat poprzez postaci zostało zrealizowane przez twórców wystawy w sposób wzorowy, ze zrozumieniem przygotowania zwiedzających o różnym przygotowaniu i zainteresowaniach. Ponadto postacie zostały umiejętnie wkomponowane w dokumentację archiwalną, materiały architektoniczne, dzieła sztuki sakralnej i bibliofilskiej. Dobrym pomysłem stało się wprowadzenie do programu malarstwa historycznego poprzez wybrane obrazy pędzla najznakomitszego w Polsce drugiej połowy XIX w. ich mistrza, Jana Matejki, którym powierzono – jak to określił w swoim znakomitym wprowadzeniu do katalogu ks. Marek Rostkowski, kurator wystawy – „rolę pomocniczego narratora”. Z żalem też zaznaczył, że w stosunku do zamierzeń w toku realizacji trzeba było zrezygnować z części dzieł sztuki ze względu na ograniczone możliwości wystawiennicze. W takiej sytuacji takie cenne oryginały zostały zastąpione przez szkice lub rysunki wstępne, a także przez kopie dzieł, których nie można było sprowadzić do Gdańska ze względu na zastrzeżenia konserwatorskie.

Niemniej jednak wystawa zgromadziła ogromny zbiór materiałów, reprezentatywnych dla tematu 1050-lecia chrystianizacji Polski, w tym prawdziwe perły piśmiennictwa wczesnopiastowskiego – przede wszystkim z Watykanu zdołano wypożyczyć regest (oryginał się nie

zachował) owianego legendą dokumentu *Dagome iudex*, w którym Mieszko I pod koniec życia przekazał swoje państwo pod opiekę Stolicy Apostolskiej; wśród innych pamiątek sprowadzonych z Tybru znalazły się dwa ornaty przygotowane dla Pawła VI na planowaną w 1966 r. pielgrzymkę do Polski w tysięczną rocznicę jej chrztu – do niej wówczas nie doszło ze względu na brak zgody władz państwowych na udział papieża w uroczystościach milenijnych. Wśród krajowych najcenniejszych pamiątek z pierwszych wieków państwowości monarchii Piastów znalazły się Psalterz floriański, Rocznik Świętokrzyski dawny oraz *Kronika polska* biskupa krakowskiego Wincentego zwanego Kadłubkiem.

Część katalogową publikacji poprzedzają dwa teksty o charakterze eseistycznym, nawiązujące do tematu wystawy. Autorem pierwszego (*Historia Polski krzyżem pisana*, s. 20-45) jest dr hab. Paweł Zając OMI, z Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, który starał się nakreślić dzieje chrześcijaństwa i kultury katolickiej na ziemiach polskich w minionym tysiącleciu, ujmując wykład w następujących punktach: Początki (od 966 r. do śmierci ostatniego króla z dynastii Piastów, Kazimierza Wielkiego w 1370 r.); Stulecia Złote, Srebrne i Żelazne (od unii Polski z Litwą, czasy dynastii Jagiellonów i monarchów wybieranych podczas wolnych elekcji, do likwidacji w 1795 r. przez sąsiednie państwa niepodległości Rzeczypospolitej Obojga Narodów, złożonej z Królestwa Polskiego i Wielkiego Księstwa Litewskiego); „Odrodzenie w upadku” (wiek XIX: Polska pod zaborem Rosji, Prus i austriackich Habsburgów; wiek XX – czasy po odzyskaniu niepodległości, między I i II wojną światową, okupacja 1939-1945, meandry polityczne w drugiej połowie ubiegłego stulecia do momentu odzyskania pełnej suwerenności w 1989 r.) Autor kończy odwołaniem się do wybranego dosyć jednostronnie piśmiennictwa, które miało potwierdzić tezę o martyrologicznym charakterze tysięcznych dziejów Kościoła w Polsce. Takie ujęcie zawęziło nieco obraz bogaty i wielostronny jego miejsca w historii państwa i narodu.

Lux ex Oriente – Polska działalność ewangelizacyjna (s. 48-64) to tytuł drugiego opracowania, (autor: dr hab. Wojciech Kluj OMI, profesor Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie) które zawiera w Aneksie wykaz polskojęzycznej literatury misyjnej z okresu przedrozbiorowego, oparty na pracy doktorskiej J. Kępińskiego, *Idea misyjna w literaturze polskiej w latach 1585-1800* (Warszawa 1979).

Tekst ks. Kluja został doskonale napisany i zawiera kompetentny obraz oddziaływania misyjnego duchowieństwa na różnych kontynentach. Autor nie zapomina też o misjonarzach świeckich i o dokonaniach takich postaci, jak lekarka Wanda Błęńska (1911-2014), która przez ponad 40 lat pracowała wśród trędowatych w Afryce i uhonorowana została m.in. najwyższymi polskimi odznaczeniami państwowymi a przez Stolicę Apostolską Orderem Świętego Sylwestra.

Strony od 66 do 303 obejmuje Katalog Wystawy. Jej struktura odpowiada obrazowi dziejów chrześcijaństwa w Polsce, naszkicowanemu w tekście Pawła Zająca, choć dokumentacja zaprezentowana na ekspozycji wykracza – na szczęście – poza jednostronny obraz historii cierpiącej i Kościoła w cieniu martyrologii. Ukazuje bogactwo kultury katolickiej i jej wkład w dzieje cywilizacji powszechnej a z drugiej strony to, co jej państwo Piastów i Jagiellonów cywilizacji powszechnej zawdzięcza.

Część I: Polska Piastów 966-1370 (Poland under the Piast Dynasty), 6.66-123, ukazuje kościelne dzieje państwa za panowania pierwszej wielkiej dynastii w ciągu pierwszych czterech stuleci, poprzez jego dole i niedole (rozbitcie na dzielnice, najazdy nieprzyjacielskie i ponowne zjednoczenie) aż do śmierci Kazimierza Wielkiego, z którym wiąże się odbudowa wewnętrzna i opanowanie ziem ruskich (część dzisiejszej Ukrainy), których ludność wyznawała chrześcijaństwo w obrządku wschodnim (prawosławie).

Część II obejmuje czasy unii Królestwa Polskiego z Wielkim Księstwem Litewskim (1375), ostatnim pogańskim państwem w Europie, którego etniczne ziemie zostały schryścianizowane siłami polskiego duchowieństwa i króla Władysława Jagiełły, założyciela nowej dynastii. Po jej wymarciu (1572) Część III ukazuje ponad dwa stulecia Rzeczypospolitej Obojga Narodów (do 1795 r.), jednego z największych państw w Europie, na którego czele stali monarchowie wybieralni (elekcyjni); przeżywała ona czasy potęgi a w XVIII w. osłabienia, co doprowadziło do jej opanowania przez prawosławną Rosję Romanowów, protestanckie Prusy Hohenzollernów i katolicką Austrię Habsburgów.

Dokumentacja części IV dotyczy okresu pod rządami zaborców, zakończony odzyskaniem w 1918 r. przez Polskę niepodległości. W trudnej drodze do niej uczestniczyło całe społeczeństwo, a nie tylko naród szlachecki, a ważną rolę odegrała tu religia, miejsce Polski od ośmiu stuleci w świecie katolickim. Jej przedstawiciele zajmowali

w XIX stuleciu stanowiska w urzędach Stolicy Apostolskiej, pracowali na misjach, zaangażowani byli w pracach duszpasterskich wśród coraz liczniejszej emigracji na obu półkulach i odgrywali ważną rolę w utrwalaniu ducha narodowego wśród wychodźstwa. Każdy z rozdziałów zaopatrzone jest w syntetyczną charakterystykę danego okresu historycznego w językach polskim i angielskim. Dwujęzyczne są też informacje dotyczące każdego prezentowanego obiektu muzealnego.

Wiek XX w dziejach Polski rozpoczyna się wraz z odzyskaniem niepodległości po zakończeniu I wojny światowej. Poświęcony mu jest ostatni – zwięzły – dział ekspozycji (*Wiek XX – wiek krwi i chwały*, s. 278-305) doprowadzony do 2014 r., w którym papież Franciszek ogłosił bullę kanonizacyjną swego poprzednika, kardynała metropolity krakowskiego Karola Wojtyły, który po wyborze w 1978 r. przyjął imię Jana Pawła II (†2005). Reprodukacja tego dokumentu zamyka katalog a poprzedza ją *Breve beatyfikacyjne* Benedykta XVI z 2011 r., odcisk dłoni papieża Polaka oraz dokument jego wyboru wypożyczony z Urzędu Papieskich Celebracji Liturgicznych. Nieco wcześniej zamieszczone są fotografie wspomnianych wcześniej ornatów milenijnych Pawła VI z 1966 r.

Piękne dzieło *Lux in Oriente* stanowi znakomitą pamiątkę obchodów rocznicowych z 2016 r. Należy jedynie żałować, że jest dostępne w ograniczonym zakresie. Trudno je bowiem znaleźć w bibliotekach niektórych największych ośrodków naukowych w Polsce.
